

EL DESAPAREGUT CONVENT DE SANT JOSEP DELS CARMELITES DESCALÇOS A BARCELONA. OBRES I TRANSFORMACIONS ARQUITECTÒNIQUES.

FRANCINA CASASAYAS i GUILLEM

El Convent dels frares Carmelitans descalços de Sant Josep de Barcelona fou fundat el 1586¹ per fra Joan de Jesús Roca, dit Fra Roca Bello, home format en els idearis de Santa Teresa sobre la reforma del Carmel.

El permís per a l'establiment de l'Orde a Catalunya havia estat concedit per Felip II a les Corts celebrades a Montsó. El convent de Barcelona fou el primer del Principat, es va constituir en casa mare, i actuà de Cúria Provincial i Noviciat a Catalunya. La llicència per a la fundació del convent a la ciutat comtal fou atorgada pel Bisbat el 22 de gener de 1586. L'Ajuntament també fa referència a la fundació en les seves actes de les reunions dels dies 22 de juny, 6 i 12 de juliol del mateix any.

Instal·lats els frares en unes cases que ja existien a la Rambla, transformaren un local en improvisada capella. Un cop aconseguides les ajudes econòmiques necessàries, gràcies a la protecció del Conseller Josep Dalmau i a la seva esposa Lucrecia Balcells, el 1589 es col·locava la primera pedra de l'església de Sant Josep.

El Consell de la ciutat concedí permís per a la utilització de carreus de pedra procedents del Castell Nou Vescomtal, per a la construcció de l'obra de fàbrica.² Abans de l'acabament del segle estava pràcticament conclusa l'església, i s'inicià la construcció de les dependències conventuals.

Segons documentació examinada personalment,³ hi hagué diferències d'opinió entre el Pare Prior de la comunitat i el Pare Provincial sobre com s'havia de construir el convent. Mentre que el primer volia seguir les normes de pobresa establertes per Santa Teresa, el Provincial demanava unes edificacions més importants en qualitat i grandària. Josep Dalmau, benefactor de la comunitat, preocupat per aquesta polèmica, es va posar en contacte amb el Pare General de l'Orde, aleshores fra Francisco de la Madre de Dios, el qual es va traslladar a Barcelona per solucionar la qüestió. Coneixedor de la problemàtica existent, el General va nomenar director de l'obra de les dependències monacals fra Alberto de la Madre de Dios. D'aquest arquitecte de l'orde carmelità, ens diu Eugenio Lla-

1. F. CARRERAS CANDI, *Geografia General de Catalunya. La ciutat de Barcelona*, A. Martin Editor, Barcelona, 1913-1918, Vol. IV, pàg. 893.
2. *Ibid.*, pàg. 900.
3. Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona, Ms. 992.

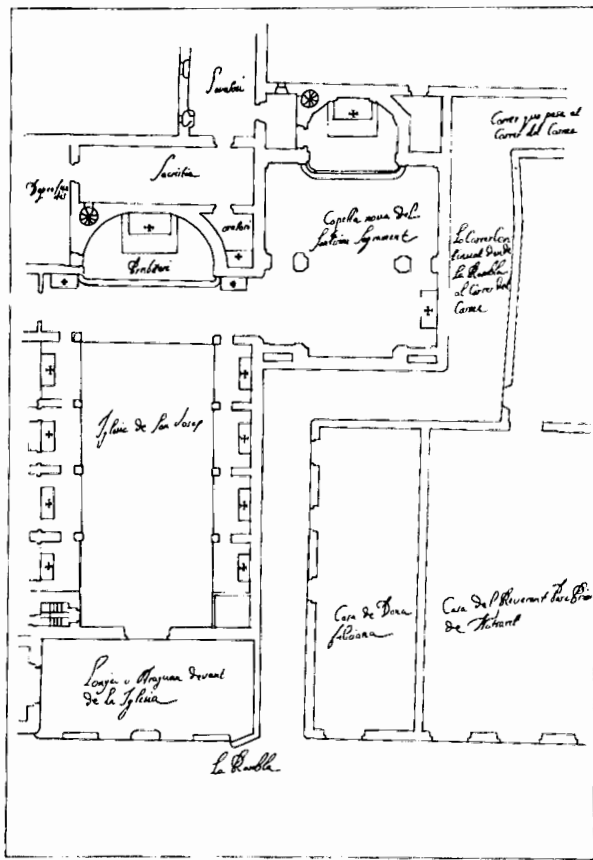

Figura 1. Planta de l'església del Convent de Carmelitans Descalços de St. Josep, a la Rambla de Barcelona (Arxiu Provincial dels Carmelitans Descalços de Barcelona).

guno⁴ que tenia bona reputació a Madrid i que va treballar en la direcció de les obres del monestir de Santa Isabel, de les monges agustines, l'any 1611. Els plànols d'aquest convent havien estat realitzats per Francisco de Mora, arquitecte reial, a qui ens referirem novament més endavant.

Fra Alberto de la Madre de Dios va traçar els plànols del Convent de Sant Josep de

Barcelona d'acord amb les regles i mesures de l'Orde. L'any 1605 ja s'havia construït tota una ala d'edificacions, sembla que la del costat de ponent. S'hi van instal·lar les cel·les, l'infermeria, el celler, la cuina i el refectori, encara que aquest posteriorment es traslladà a unes altres dependències.

Tot seguit es van construir els altres edi-

4. E. LLAGUNO Y AMÍROLA, *Noticias de los Arquitectos y Arquitectura de España desde su restauración*, Ediciones Turner, Madrid, 1977 (1829), Vol. III, pàg. 346.

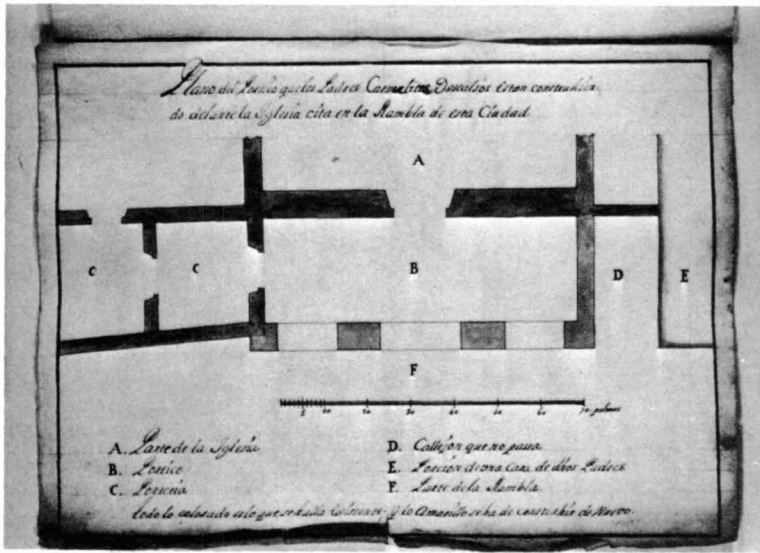

Figura 2. Planta del pòrtic de l'església del Convent de Carmelites Descalços de St. Josep, a la Rambla de Barcelona (Arxiu de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, Obreria, C XIV-30-41).

fics conventuals, disposats de manera que, juntament amb l'església, conformaven un petit claustre en l'espai central. El 1612 estaven concloses aquestes dependències, i es procedí a enfortir l'obra de fàbrica de l'església mitjançant unes importants bigues per relligar els murs en la seva part alta.

També es va construir el campanar amb dues campanes, així com una escala per accedir-hi des del claustre, i els confessionaris. Les obres estaven acabades l'any 1616. Segons el document al·ludit, les edificacions conventuals eren de bona qualitat, però no es podia dir el mateix de l'església, que s'havia construït de manera molt pobre i amb moltes dificultats.

La comunitat seguí la política de comprar cases veïnes pensant en l'ampliació de les seves dependències. Les adquisicions es realitzaven amb l'oposició de l'opinió pública, contrària al fet que els habitatges par-

ticulars passessin a mans dels col·lectius de regulars, amb la consegüent despoblació de la ciutat. El 1650 la comunitat de carmelitans descalços tractà d'impedir mitjançant un recurs que els dominicans, adquirissin les cases que l'indaven amb el recinte conventual de Sant Josep i s'instal·lessin a la Rambla. Posteriorment aquelles cases, propietat del notari Jaume Sayós i del fuster J. Riera foren adquirides pels mateixos freres carmelitans.

L'adquisició d'edificacions contigües a l'església estava justificada per l'interès de la comunitat a realitzar obres d'ampliació en aquell recinte. A propòsit de les transformacions arquitectòniques de l'església de Sant Josep al llarg dels segles XVII i XVIII, hem cregut interessant de fer conèixer l'existència de documentació inèdita.

S'ha localitzat un document notarial del 1757⁵ en el qual es fa referència a dos plànols d'aquesta església; l'un és anomenat

5. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Index Regestorum Communium*, 1616-: 60, Vol. 104, foli 484.

Figura 3. *Façana de l'església del Convent de Sant Josep*. Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona.

«modern» i l'altre, citat com a plànol «antic», data de 1656. L'escrit recull la declaració feta per experts del moment, qualificats com a «*cosmographis et geometris*», sobre les diferències existents entre els dos plànols. El factor de major interès del document prové del fet que esmenta fra Josep de la Concepció com a autor del plànol «antic». «...esto es uno de antich delineat en un full de paper major Y en lo qual se troba escrit haver estat fet per lo Hermano Fr Joseph de la Concepció en lo any mil sis cents sinquanta sis...»

Corroborava la notícia la coincidència de l'estada de fra Josep de la Concepció al convent barceloní en aquella època, després d'haver professat. El «Tracista», anomenat així per la seva destresa en la realització dels projectes, va intervenir en les obres de construcció del temple dels «Josepets» de Gràcia per al mateix orde religiós, que era el seu, o sia el Carmel. El

temple de Gràcia fou acabat el 1687, segons Martinell.⁶ Aquest autor, però, no ens parla que fra Josep de la Concepció hagués intervingut en les obres de l'església de la Rambla de Barcelona.

Arran de la notícia de la intervenció arquitectònica de fra Josep de la Concepció a l'església de Sant Josep, van continuar la investigació intentant localitzar el plànol corresponent que es cita en el document esmentat. S'ha aconseguit un plànol, (fig. 1) en realitat tant sols una còpia que ens ha estat facilitada pel pare carmelità Gabriel Beltran, historiador de la comunitat, i que reflecteix la planta de dita església. Desconeixem la data en què fou realitzat, així com la seva procedència, tot i que s'han investigat les fonts que el pare Beltran donava com a vàlides, a més d'altres que hem cregut oportú de revisar.

Per centrar l'època de realització o aixecament de l'esmentat plànol hem partit del

6. C. MARTINELL, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya, I*, (*Monumenta Cataloniae, Vol. X*), Barcelona, 1959, pàg. 58.

croquis (fig. 2) que acompanya un document de 1732,⁷ en el qual es posen de manifest les transformacions del moment en el pòrtic d'entrada a l'església. En el croquis podem veure que les obres que s'estan realitzant, amb una nova conformació dels espais d'entrada al pòrtic, s'ajusten a la façana barroca de principis del segle XVIII. (fig. 3) Es tracta de la façana que es va mantenir fins a l'enderroc de les edificacions en el segle XIX, i que més endavant comentarem. Fent les comparacions oportunes, és evident que la disposició dels pilars del pòrtic o nàrtex és completament diferent en els dos dibuixos. També podem comprovar les diferències existents en el carreró veí de l'església: mentre que en el plànol estava obert fins al carrer del Carme, (vegeu fig. 1) en el croquis del 1732 resulta ja tancat. (Vegeu fig. 2)

El document notarial del 1757⁸ també ens informa que en el plànol anomenat «modern», a diferència del «antic», s'hi troba la planta de la Capella del Carme, sembla que obrada l'any 1688. Barraquer, en descriure les capelles de l'església de Sant Josep, situa la capella del Carme al costat de l'epistola del temple, fora de la seva àrea però adossada i comunicada, amb entrada pel creuer i amb l'eix longitudinal paral·lel al de l'església.⁹

De les esmentades comparacions podem deduir que el plànol cedit per fra Gabriel Beltran és anterior a l'anomenat «modern» en el document notarial, ara bé, no podem identificar-lo amb el que va dibuixar fra Josep de la Concepció, encara que mencionarem una possible hipòtesi sobre el parti-

cular. Barraquer ens parla¹⁰ d'unes llanternes que il·luminaven les capelles laterals i de l'existència d'una cúpula en el creuer. Per la interpretació que fem del plànol estudiat, l'església estaria il·luminada per unes finestres situades al mur de migdia, sobre les capelles laterals, les quals s'obrien al claustre. També a la façana hi havia un finestral sobre la Rambla, que més endavant comentarem. Es desprèn del grafisme d'aquest plànol la quasi impossible existència d'una cúpula central, però sí, en canvi, en la capella anomenada del Sagrament. Aquesta, situada a l'alçada de creuer, formava part d'una posterior ampliació lateral de l'església. Si tenim en compte que fra Josep de la Concepció fou l'introduïdor al Principat d'aquests nous criteris constructius d'origen italià¹¹ relatiu a l'espai i a la il·luminació, podríem pensar que fou el mateix «Tracista» l'autor de l'aixecament de la planta primitiva, a la qual afegí l'ampliació lateral que pensava realitzar.

Sembla que «El Tracista» hauria col·laborat també en la renovació d'alguna altra edificació conventual. L'any 1665, amb motiu de la donació de llibres feta pel canonge Besora a la comunitat, el Prior fra Isidre de l'Assumpció havia consultat amb fra Josep de la Concepció sobre la construcció d'una nova llibreria.¹²

Més obres de transformació es realitzaren al llarg del segle XVIII. Segurament les més importants foren les d'ampliació del cor per damunt de l'atri d'entrada, amb la conseqüent construcció d'una nova façana.¹³

La solució de construir el cor alt per da-

7. Arxiu de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, *Obreria*, C-XIV-30, document 41.

8. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Index Regestorum Communium*, 1616-1760, Vol. 104, foli 484.

9. G. BARRAQUER I ROVIRALTA, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, F. S. Altés y Alabáu, Barcelona, 1906, Vol. II, pàg. 445.

10. *Ibid.*, pàg. 445.

11. S. ALCOLEA GIL, *Art Català. El Renaixement. L'època barroca (1625-1775)*, Barcelona, 1983, Vol. I, pàg. 194.

12. M. J. ARNALL DURAN, *Los manuscritos, incunables e impresos de la Biblioteca del Convento de San José de Barcelona (Carmelitas Descalzas)*, Tesi Doctoral, Barcelona, juny, 1975.

13. Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona, *Manuscrit 753*, folis 274-276.

munt del nàrtex l'aportà a l'orde carmelità Francisco de Mora, arran de la transformació de l'església del monestir de San José a Àvila.¹⁴ G. Kubler creu que l'organització del cor sobre el nàrtex pot correspondre a la intervenció de Filippo Terzi en l'església de San Vicente de Fora, a Lisboa, a finals del segle XVI. Trobem també la mateixa solució, entre d'altres obres, a l'església de San Lorenzo del Escorial, amb el cor situat sobre el pre-recinte eclesiàstic.

Continuador de les solucions donades a Àvila per Francisco de Mora, fou Juan Gómez de Mora, el qual, a l'Encarnació de Madrid, 1611-1616,¹⁵ defineix el tipus de façana que en el futur seria model de les construccions carmelitanes.

Tots els nuclis conventuals, al llarg de la història, han anat sofrint transformacions arquitectòniques. Les diferents necessitats de l'època els han portat a realitzar obres d'ampliació i de transformació de les seves edificacions. En l'orde carmelità, podem veure com Santa Teresa va instal·lar la primera capella dels carmelites descalços a Àvila, en una casa que ja existia. A partir del nucli inicial, el convent i l'església s'anaren ampliant i modificant, fins arribar a l'obra de Francisco de Mora.¹⁶

L'evolució a Barcelona fou similar: també a partir d'unes cases ja existents va anar creixent el recinte conventual, com ja s'ha dit abans. Les noves tendències constructives aplicades per l'orde carmelità arribaren al convent de Sant Josep de la Rambla, i s'acordà l'ampliació del cor per sobre el nàrtex seguint les solucions adoptades per Juan Gómez de Mora.

Per a la construcció del nou cor, fou necessària una concepció diferent del pòrtic d'entrada, tant en l'aspecte formal com en el constructiu. Es va modificar la disposició dels pilars existents, ja referida abans,

en el sentit de treure el pilar situat en l'eix d'entrada a l'església. L'espai central s'alliberà mitjançant la construcció d'un arc sostingut per dos pilars nous. També es modificaren tots els altres elements de suport.¹⁷ Amb aquestes transformacions la part baixa de la façana restava amb tres arcs d'entrada, que foren closos amb reixa de ferro.

A la part superior de la façana, i al nivell del cor, es va disposar l'obertura d'un finestral igual que el de la façana primitiva, per a la reconstrucció del qual foren reutilitzades les mateixes peces de pedra picada.¹⁸ Finalment, es va coronar el conjunt mitjançant un frontó dels popularment anomenats de «capçalera». Així, la façana de l'església de Sant Josep adoptà l'esquema habitual de les esglésies carmelitanes, de les quals tenim diversitat d'exemples.

En relació amb l'anterior descripció de la façana, hem de fer menció del document transcrit per Josep Maria Madurell.¹⁹ Es tracta d'un contracte d'obres signat el 30 de maig de 1602 entre fra Elies de Sant Josep, prior del convent de Carmelites Descalços de Mataró i el mestre barceloní Miquel Miró. S'hi pacta la construcció d'un portal de pedra picada, que havia de tenir la mateixa alçada i grandària que el portal de l'església de San Josep de Barcelona i que explícitament es composava d'una llinda, cantons i marxapeu baix. Tot aquest material corresponia sens dubte al portal de la primitiva façana, que no s'ha de confondre amb la definitiva façana barroca, que a Barcelona va perdurar fins a l'enderrocament de totes les dependències conventuals com a conseqüència de la desamortització de 1837.

Finalment, hem d'esmentar les obres d'il·luminació de l'església de què ens parla el Baró de Maldà al darrer terç del segle

14. G. KUBLER, *Ars Hispaniae. Arquitectura de los siglos XVII y XVIII*, Vol. XIV, Editorial Plus Ultra, Madrid, 1957, pàg. 10.

15. *Ibid.*, pàg. 46.

16. L. CERVERA VERA, «La iglesia del Monasterio de San José en Ávila» a *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*, Tomo LIV, Madrid, 1950, pàgs. 5 a 155.

17. Arxiu de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, *Obreria*, C-XIV-30, document 41.

18. Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona, *Manuscrit 753*, folis 274-276.

19. J. M. MADURELL I MARIMON, *L'Art antic al Maresme*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 1970, pàgs. 85 i 213.

XVIII.²⁰ Diu Rafael d'Amat i Cortada que s'han fet obres a les capelles i que l'església queda més clara amb algunes il·luminàries que s'han obert. Possiblement es tractava de la utilització del sistema zenital a les capelles, que s'havia anat introduint de manera sistemàtica al llarg del segle.

Esperem que amb la publicació d'aquest material hagi quedat més clarificat el coneixement de les diferents solucions adoptades en la realització de la façana i d'alguns altres aspectes de l'interior de l'església del desaparegut convent de Sant Josep dels Carmelites Descalços de Barcelona. Recordem tant sols que el conjunt conventual ocupava aproximadament l'espai de l'actual Mercat de Sant Josep a la Rambla, dit popularment Mercat de la Boqueria.

Francina Casasayas i Guillem
Col·laboradora
del Departament d'Història de l'Art
(U.B.)

20. R. AMAT I CORTADA, *Calaix de Sastre*, Arxiu de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, Ms. 204, Vol. IV, pàg. 240.